

хайлівна незмінно вирушала в дорогу, щоб розповісти про становище віруючих у СРСР. «*Не проходите повз їхні страждання!*» – цим заклик до молитов і клопотаннями про гнаних християн зазвичай завершувалися всі її виступи.

17 травня 1985 р., коли Лідія Михайлівна Вінс працювала у своєму кабінеті за друкарською машинкою, готуючи відповіді на численні листи християн, їй стало зле, відібрало мову, паралізувало ліву частину тіла. Хвору терміново відвезли до лікарні. Там їй стало легше, вона знову почала говорити, а лікарі вже планували заходи з відновлення рухових функцій. Утім у неділю, 19 травня, Лідія Михайлівна, перебуваючи в повній свідомості та зі сподіваннями на Господа відійшла у Вічність²⁰.

Життєвий шлях, релігійна та правозахисна діяльність Л.М. Вінс стала доказом того, що члени церкви євангельських християн-баптистів попри переслідування та навіть загрозу життю твердо відстоювали своє конституційне право на свободу совісті й релігійні переконання. Рада родичів в'язнів ЄХБ під керівництвом Л.М. Вінс стала осередком спротиву тоталітарній системі, зорганізувавши реальну правозахисну та матеріальну підтримку багатодітним сім'ям в'язнів совісті.

Висовень О. Лидия Винс в религиозном диссидентском движении в УССР (1960–1980-е гг.)

В статье освещается деятельность председателя и основателя Совета родственников узников евангельских христиан-баптистов Л. М. - Винс. Установлена роль организации в формировании религиозного диссидентского движения.

Ключевые слова: религиозное диссидентское движение, Л. М. Винс, евангельские христиане-баптисты, инициативники ЕХБ, Совет родственников узников ЕХБ.

Vysoven O. Lidiya Vins in religious dissident movement in Ukrainian SSR (1960th–1980th)

The article shed light on the activity of Lidiya Vins, the chairwoman and founder of Council of relatives of evangelical Christian-Baptists prisoners. The author defined the role of the Council in the formation of religious dissident movement.

Key words: religious dissident movement, L. Vins, evangelical Christian-Baptists (ECB), initsiatyvnyki, Council of relatives of ECB prisoners.

²⁰ Служение ближним (строки биографии). – С. 34–35.

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК: 930.1+001.32:355.425.4

Володимир ЩЕРБАТЮК*

Окремі нововіднайдені матеріали з історії повстансько-партизанської боротьби ОУН та УПА

Розкривається значення віднайдених документів, які проливають додаткове світло на історію ОУН та УПА, зокрема повстансько-партизанську діяльність місцевих бойових загонів і груп. Визначено кількість документів та їх загальний обсяг, проведено класифікацію матеріалів, здійснено аналіз окремих із них. Показано актуальність пошукової діяльності місцевих дослідників і краєзнавчих осередків.

Ключові слова: ОУН, УПА, документи, повстанці, повстансько-партизанський рух.

Усталеним в українській історіографії стало твердження, що краєзнавство значною мірою доповнює історичну науку, роз-

* Щербатюк Володимир Михайлович – докт. іст. наук, доцент, професор кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, член Національної спілки краєзнавців України.

виває її, поширює знання серед широкого загалу¹. Підсвідомо це сприймалося нами ще зі студентських років, коли вперше довелося стати на шлях дослідження питань історії. Із набуттям наукового досвіду інтуїтивне сприйняття переросло в переконання. Так, під час однієї з робочих поїздок до Тернополя місцеві пошуковці передали мені копії віднайдених ними матеріалів щодо діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, їх місцевих осередків в окремих регіонах України в перші повоєнні роки. Загорнуті в поліетилен, ці документи понад шістьдесят років пролежали у схроні, у гільзі від німецького снаряда. Їх удалося виявити 2009 р. З усього видно, що матеріали пакувалися нашвидкуруч, а місце їх зберігання, скоріш за все, уявлялося як тимчасове. Ентузіаста-краєзнавці окреслили загальні обставини того моменту – ішов бій між загонами УПА та силами держбезпеки. Можемо припустити, що повернутися тоді по документи вже не судилося нікому...

Спільно було вирішено, що оригінали, котрі, на жаль, перебували не в найкращому стані, та зроблена з них електронна копія повинні зберігатися в державному архіві Тернопільської області. Метою нашого дослідження є не лише оприлюднення факту знахідки, а, перш за все, демонстрація значення цих документів для вивчення діяльності ОУН та УПА й, щонайважливіше, їх місцевих осередків та бойових партизанських груп, а також підкреслення ваги краєзнавчо-пошукової роботи для історичних досліджень. Відтак визначимо кількість документів та їх загальний обсяг; класифікуємо знайдені матеріали; здійснимо аналіз найзначніших із них.

Матеріали, надані нам в електронному вигляді, виконано у формі машинопису, вони налічують 88 документів загальною

¹ Доповідь голови правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, академіка НАН України Петра Тронька // III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 р.): Мат. та док. – К.: Академія, 2004. – С. 29–30; Тронько П.Т., Реєнт О.П. Краєзнавство – міцний фундамент історичної пам'яті, об'єднуючий суспільний рух у справі духовного відродження України і національно-патріотичного виховання громадян // Проблеми регіональної історії в контексті загальноукраїнських подій. – К.: Синопис, 2009. – С. 6.

кількістю 617 сторінок. За ознаками видового поділу умовно класифікуються на шість груп:

1. наказові та інструктивно-настановчі документи керівних установ;
2. документи бюро інформації Української головної визвольної ради (БІ УГВР) (вип. 3, вересень 1948 р.; події представлено за період із серпня 1946 по серпень 1947 рр.);
3. загально-інформативні, довідкові, узагальнюючо-аналітичні та навчальні матеріали;
4. машинописний передрук наукових досліджень, статей, конспектів, періодичних видань, поезій;
5. листівки (відозви, заклики та ін.);
6. некрологи, інформація про обставини смерті членів ОУН і вояків УПА.

Ці матеріали – лише частина великої джерельної спадщини національного руху. Задля дотримання принципу об'єктивності, маємо порівнювати ці відомості з іншими матеріалами, зокрема з архівними джерелами – у цьому випадку дослідник мінімізує суб'єктивний фактор, максимально наближаючись до реконструкції історичної події.

Сучасна вітчизняна історіографія діяльності ОУН та УПА доволі значна (включає комплекси документів, монографічні дослідження, численні публікації), надзвичайно швидко вона збагачується останніми роками². Тому серед віднайдених ма-

² Патриляк І.К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 рр. – К., 2004. – 598 с.; Його ж. «Щоденний хліб» курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських і підстаршинських шкіл УПА (1943–1944 рр.) // Український визвольний рух. Зб. 3: До 75-ліття Організації українських націоналістів. – Л., 2004. – С. 246–260; Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. – К.: Наукова думка, 2005. – 495 с.; Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор: Діяльність спецбоїв НКВС–НКДБ під виглядом ОУН–УПА. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. – 184 с.; Ковальчук В. Джерелознавчий огляд історії ОУН(Б) і запілля УПА на Волині й Південному Поліссі за серпень 1942 – грудень 1943 рр. // Мандрівець (Тернопіль). – 2007. – № 2. – С. 102–104; Делятинський Р. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській повстанській армії (1942–1946 рр.) // Галичина (Івано-Франківськ). – 2008. – № 14. –

теріалів, на наш погляд, на пильну увагу заслуговують не так відомі вже документи загального характеру, як, перш за все, ті, що стосуються діяльності окремих повстансько-партизанських груп, збройного підпілля на теренах нинішніх Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської, Львівської, Хмельницької, Вінницької, Житомирської, Київської областей. Багато даних дає зведення бюро інформації УГВР³ від вересня 1948 р. Узагальнення щодо подій 1946–1947 рр. проведено із запізненням на рік. У документі це пояснюється тим, що опрацьовані раніше матеріали захопили підрозділи МВС, а також далися взнаки труднощі підпільної роботи в умовах радянського режиму⁴.

Із представлених відомостей дізнаємося про діяльність повстанських загонів (підвідділів) «Опришки», «Сірі», «Булава», «Дзвони», «Басейн», імені Хмельницького та ін. За звітом простежуються вже відомі в історичній науці форми боротьби: організація засідок, ліквідація партійно-радянських керівників, командирів спеціальних підрозділів, місцевих активістів, напади на загони міліції, держбезпеки, військові частини, котрі вели боротьбу з так званим «політичним бандитизмом», розгром

С. 223–236; ОУН і УПА в 1943 р.: Документи. – К., 2008. – 347 с.; ОУН і УПА в 1944 р.: Документи: У 2 ч. – Ч. 2 / Упор. О. Веселова, С. Кокін, О. Лисенко, В. Сергійчук; відп. ред. С. Кульчицький. – К., 2009. – 256 с.; Літопис Української повстанської армії: Нова серія. – Т. 14: УПА і запілля на ПЗУЗ: 1943–1945: Невідомі документи / Упор. В. Ковальчук, І. Марчук. – К.; Торонто, 2010. – 640 с.; *Примаченко Я.Л.* Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. – К., 2010. – 182 с.; *Зброжко О.М.* Стан збереженості в архівах України радянських документів про національно-визвольний рух опору на західноукраїнських землях у період Другої світової війни та повоєнні роки // *Гілея*. – 2012. – № 4. – С. 238–242; *Папакін Г.В.* Джерела з історії ОУН та УПА: проблеми класифікації, зміст документів повстанського походження // *Український історичний журнал*. – 2012. – № 4. – С. 154–171; *Пагіря О.* Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України // *Мандрівець*. – 2013. – № 1. – С. 4–9 та ін.

³ Очолював кооптований член Української головної визвольної ради публіцист П. Федун (псевдонім – «Петро Полтава»).

⁴ Бюро інформації Української головної визвольної ради [рукопис]. – 1948. – Вип. 3. – С. 1.

сільських рад, відділів МВС, магазинів тощо, ліквідація колгоспів і повернення майна селянам, пропагандистська боротьба тощо. Частими були відкриті збройні сутички бійців УПА з ворогом. Так, у документах зафіксовано, що лише загін «Сірі» (командир – «Сапер») та окремі його групи впродовж травня–червня 1946 р. провели чотири бої, загін «Дзвони» – три, загони «Булава», імені Колодзінського, «Басейн», імені Хмельницького, «Опришки» – по одному⁵. Наявна інформація дає можливість деталізувати зазначені форми боротьби, розкрити їх конкретні обставини.

Принагідно зауважимо, що у звіті здебільшого наводилися приклади успішних операцій:

«6 вересня 1946 р. боївка ОУН зробила засідку на енкаведистів на шляху Делятин – Яремче поблизу с. Дора (район Яремче Станіславської області). У короткому бою вона без власних втрат знищила заст. нач. РО МВД (заступника начальника районного відділу МВС. – В. Щ.) у Яремче – ст. лейтенанта Катаєва, заст. нач. РО МГБ (заступника начальника районного відділу МДБ – В. Щ.) з Коломиї ст. лейтенанта Базарова і одного старшину МВД. Важко ранені один майор, два капітани, один лейтенант померли одні в дорозі до лічниці, другі – в лічниці; один лейтенант був ранений легко»⁶;

«21 вересня 1946 р. підвідділ під ком. к-ра Тараска зробив наскок на станицю погранзастави МВД в с. Вовче (район Турка Дрогобицької області⁷). У бою повстанці без власних втрат знищили 10 енкаведистів і сімох поранили»;

«1 січня 1947 р. у с. Хиженичі (р-н Пустомити Львівської області) в бою без власних втрат знищили двох енкаведистів і одного важко поранили»;

⁵ Бюро інформації Української головної визвольної ради [рукопис]. – 1948. – Вип. 3. – С. 2.

⁶ Тут і далі у цитатах збережено мовні особливості документів.

⁷ Адміністративно-територіальна одиниця УРСР, утворена 4 грудня 1939 р. в результаті радянської анексії західноукраїнських земель. У березні 1945 р. до Польщі, згідно з радянсько-польськими договорами, відійшли Бірчанський, Ліськівський райони, західна частина Перемишльського району (з містом Перемишль); у травні 1948 р. передано Медиківський, а в 1951 р. – Нижньо-Устрицький райони. 21 травня 1959 р. Дрогобицьку область включено до складу Львівської.

«25 травня 1947 р. підвідділ під ком. к-ра Тараска зробив засідку на енкаведистів між райцентром Самбор і с. Тершів (Дрогобицька область). Із засідки підвідділ атакував енкаведистів, що верталися з облави на ліс між сс. Топільниця, Лужок Гор., Сушиця Рикова, Бусовиська. В бою повстанці без власних втрат знищили 12 енкаведистів і 12 поранили. З останніх чотири незабаром померли. Серед убитих було чотири лейтенанти»,

«18 серпня 1947 р. в м. Болехів (Станіславська обл.) в дільниці Стрийська Баня група повстанців вела бій з бандою МВД. Повстанці в бою знищили сімох енкаведистів. По боці повстанців поляг Опришко»;

«30 серпня 1947 р. підвідділ під командуванням к-ра Летуна зробив засідку на дорозі між сс. Тухолька – Орява (р-н Ставицько Дрогобицької області) на енкаведистів. На засідку наїхали дві вантажні автомашини, повні енкаведистів із гарнізонів зі Славсько і Скелього Скельного?. Підвідділ атакував ворога, завдавши йому втрат 19 вбитими і трьома раненими. Між убитими – один капітан, два лейтенанти, два сержанти. Власних втрат не було»⁸.

Тут слід мати на увазі, що, по-перше, відразу по війні радянські органи держбезпеки не мали достатнього досвіду в боротьбі з українським повстансько-партизанським рухом, адже значна частина співробітників загинула внаслідок репресивної політики другої половини 1930-х рр. та впродовж воєнного періоду 1941–1945 рр., тож повстанці спочатку мали тактичні переваги; по-друге, у подібних звітах могли просто замовчуватися незручні факти⁹. Утім, не будьмо надто категоричними щодо другої тези: наведення фактів втрат із боку повстанців, хоч і не у значній кількості, усе ж мало місце. Зокрема, повідомлялося, що:

«4 квітня 1946 р. енкаведисти оточили постій підвідділу імені Колодзінського над р. Прут біля с. Саждавка (р-н Ланчин Станіславської області). За допомогою гранат повстанцям вдалося прорватися з оточення, але вони натрапили на другий енкаве-

⁸ Бюро інформації Української головної визвольної ради [рукопис]. – 1948. – Вип. 3. – С. 5–6, 10, 21, 30.

⁹ Див.: Із самооборонних дій українського населення під московсько-більшовицькою окупацією // Там само. – С. 32–34.

дівський [загін], що якраз поспів з райцентру на допомогу [...]. Повстанці прийняли нерівний бій. Незабаром їх знову оточили [...]. Енкаведисти пропонували їм здатися, обіцяючи прощення [...]. На полі бою [...] впав [...] Іскра, що вогнем свого кулемета довго стримував наступ. Упав командир Смілий, достелившись, щоб не попасти в руки ворога; розірвались гранатами важко поранені стрільці Ворон і Сірий; загинули повстанці Бігун і Маллий; чотирьом іншим вдалося таки пробитися. Ворог утратив 13 убитими і кільканадцять раненими»;

«7 липня 1947 р. під час облави на ліс біля сс. Задільського, Красне, Криве (р-н Бориня Дрогобицької області) біля с. Криве енкаведисти оточили групу відступаючих повстанців з підвідділу під командуванням Ворона [...]. Оточені вели бій, що тягнувся півтори години. Бились до останнього набою, аж поки усі 10 повстанців не злягли в нерівній боротьбі. Ворог мав близько 40 убитих і таке ж число ранених»¹⁰.

Документи засвідчують і той факт, що повстанці намагалися не потрапляти в полон, знаючи, що на них чекає у цьому випадку. Так, захоплений у с. Передільниця (біля Добромиля на Львівщині) підпільник-оунівець Калина був замучений по дорозі до районної в'язниці¹¹. Поблизу с. Ялове (Нижньо-Устрицький район колишньої Дрогобицької області) члени спецгрупи, убивши в бою повстанця, обв'язали його шнурами і волоком потягли до села¹². У безвихідних ситуаціях вояки ОУН та УПА воліли застрелитися:

«28 жовтня 1946 р. у с. Корнич (Коломийський район Івано-Франківської області) під час сильної більшовицької акції на те село енкаведисти оточили хату, де квартирували підпільники ОУН. Оточені майже дві години відбивалися і в кінці, вистрелявши набої і, щоб не потрапити живими у руки ворогу, застрелились останніми кулями»;

«29 квітня 1947 р. у с. Сихів (Стрийський район Львівської області) енкаведисти оточили в хаті господаря Михайлюка Пилипа

¹⁰ Із самооборонних дій українського населення під московсько-більшовицькою окупацією. – С. 16, 26.

¹¹ Там само. – С. 22.

¹² Там само. – С. 2.

підпільників ОУН Довбуша і Запорожця. В часі бою Довбуш заманив близько енкаведистського коменданта та вбив його чергою зі свого автомата, а іншого енкаведиста поранив. Пізніше у безвихідній ситуації на прохання Запорожця, який не мав короткої зброї, застрелив його, а потім і себе»;

«13 травня 1947 р. на хуторі Ріпаки с. Мартинів Новий (р-н Бучаківці) група підпільників ОУН вийшла на енкаведистську засідку. Від перших ворожих пострілів був поранений підпільник Береза, який, щоб дати можливість своїм друзям відступити, заліг і вогнем свого автомата стримував ворога. Вистріливши усі набой і, вбивши чотирьох енкаведистів, у безвихідній ситуації він розірвався гранатою»;

«16 травня 1947 р. під час великої облави військ МВД на лісі між селами Суходіл – Тарасів – Поляна (район Бірки на Львівщині) в бою підпільники ОУН знищили кількох енкаведистів. Двоє важко поранені підпільники, щоб не здатися живими в руки ворогу, застрелились»¹³.

Проте поступово тактика радянських підрозділів і так званих «загонів із боротьби з бандитизмом» удосконалювалася. Проти повстанців почали використовувати спеціальні формування – агентурно-бойові (АБГ) й легендовані групи, псевдобойовки УПА, які складалися з перевдягнених чекістів і переверованих колишніх оунівців та упівців, котрі за своїм зовнішнім виглядом, озброєнням, знанням місцевих особливостей, конспіративним способом дій не відрізнялися від справжніх підрозділів українського підпілля. Спеціальні групи практикували захоплення діячів ОУН та УПА, або знищували керівників підпілля під виглядом служби безпеки (СБ) ОУН¹⁴.

Характерно, що операції зі знешкодження повстанців активізувалися взимку або пізньою осені, коли встановлювався стійкий сніговий покрив. Так, у документах знаходимо, що на 11 грудня 1946 р. підвідділ Вистриця вже третій день переслідував радянський спецпідрозділ. По глибокому снігу повстанці

¹³ Із самооборонних дій українського населення під московсько-більшовицькою окупацією. – С. 8, 18, 20.

¹⁴ *Сергійчук В.* Тавруючи визвольний прапор... – С. 76.

відступали на Заплату¹⁵. Опівдні з'явилися й переслідувачі. Запримітивши здалеку димок із повстанської кухні, ворог почав оточення. Відступ по снігу був надзвичайно важким. Командир однієї з повстанських сотень віддав двом ланкам наказ прикривати відхід кулеметним вогнем. Більше півгодини бійці вели бій із переважаючими силами органів держбезпеки (120 осіб), а коли всі кулеметники загинули переслідування відновилося. Уже у сутінках на околицях с. Гута відбулася сутичка спецпідрозділу й повстанців, котрим удалося відступити. Проте ще три дні їхній відділ уходив від погоні¹⁶.

Подібна інформація важлива не лише для дослідження діяльності ОУН та УПА – вона водночас дає відомості для вивчення історії місцевостей, де діяли оунівські похідні групи й підпілля, загони повстанців. Так, у с. Затока на Львівщині в одному з будинків радянський спецпідрозділ оточив підпільників ОУН. Маємо свідчення про героїський учинок 17-річної місцевої дівчини – Іванки Сало, яка, відволікши на себе вогонь чекістів, дала можливість їм відступити, а сама, важко поранена, невдовзі померла¹⁷. 22 березня 1947 р. у с. Грімко Львівської області підрозділ держбезпеки оточив у сільській хаті кількох підпільників. Двоє з них загинули в бою, третій помер, так і не видавши ворогу важливої інформації. У хаті згоріли господар із донькою, вогонь не пощадив також шість сусідніх селянських господарств¹⁸.

У матеріалі «ОУН на СУЗ»¹⁹ ідеться про рейди пропагандистсько-бойових груп націоналістів у 1943–1945 рр. на терени сучасних Житомирської, Хмельницької, Вінницької, Київської областей. Метою була агітаційна робота, розгортання мережі підпілля, а згодом і протидія радянській владі, що відновлюва-

¹⁵ Гірський хребет Заплата (Івано-Франківська обл.) утворюють гори Середня (1639 м), Дальня (1508 м) та деякі ін.

¹⁶ Бюро інформації Української головної визвольної ради [рукопис]. – 1948. – Вип. 3. – С. 10.

¹⁷ Там само. – С. 22.

¹⁸ Там само. – С. 14.

¹⁹ СУЗ – східні українські землі.

лася на українських землях після відступу німецьких військ²⁰. Так, маємо відомості про рейд загонів під командуванням «Ворона», «Лисогора» й «Онищенка» в район Коростеня, Малина, Радомишля. Акція проходила з 2 березня по травень 1944 р. в умовах постійного переслідування підрозділами МВС і МДБ²¹. Шістдесят шість днів по території Баранівського, Коростенського, Малинського, Радомишльського, Бородянського, Іванківського, Димерського, Чорнобильського, Овруцького та інших районів Житомирської й Київської областей рейдувала група під командуванням Черненка. Похід закінчився 30 червня 1944 р. Втрати повстанців були невеликими: 6 вбитих, 1 зниклий безвісти, 4 поранених. Проте командир розгубив чимало своїх людей: 32 особи з групи дезертирували. Через цю причину завдання перейти на лівий берег Дніпра виконати не вдалося. Із рейду повернулося лише 9 осіб. За весь похід, окрім пропагандистської роботи, відбулося 11 збройних сутичок, 3 великих боїв²².

Рейд загону командира «Бистрого» по території Кам'янець-Подільської області відбувався з 9 вересня по 11 листопада 1944 р. Тоді було здійснено агітроботу в одинадцяти селах, поширювалася відповідна література, проводилися мітинги. 4 листопада повстанці звільнили людей, яких готували до висилки на Донбас. Підрозділові довелося вступити у два бої. Зокрема у другому, який відбувся 7 листопада, проти повстанців застосовувалися бойові літаки²³.

Рейди оунівських формувань проходили й по території Білорусії. Так, маємо дані, що дві групи Стародубського загону рейдували тут у листопаді 1944 р., інша група цього ж загону здійснювала агітаційно-розвідувальний похід із 8 грудня 1944 по 10 січня 1945 рр.²⁴

²⁰ ОУН на СУЗ у 1943–1945 рр. [ОУН на східноукраїнських землях у 1943–1945 рр.; рукопис]. – С. 31.

²¹ Там само. – С. 28.

²² Там само.

²³ Там само. – С. 29.

²⁴ Там само.

Деякі рейдуючі загони та групи знищили спецпідрозділи НКВС–НКДБ. Зокрема, серед таких у документах згадуються формування командирів «Володька» й «Баньки», що оперували на території Вінницької області та проводили активну пропагандистську роботу²⁵. Окрім мітингів повстанці розпускали колективні господарства, роздаючи майно людям.

Віднайдені матеріали засвідчують, що з 4 жовтня по 7 грудня 1944 р. Вінниччиною з пропагандистською метою рейдував загін під проводом «Лири» загальною чисельністю близько 70 осіб²⁶, Житомирщиною з 13 по 29 травня 1945 р. – відділ загону «Дорош» на чолі з «Хмельниченком». У травні інший відділ того самого загону під командою «Велеса» вів агітацію в північній частині Житомирщини²⁷.

Просування частин Червоної армії на захід змушувало окремі партизанські групи повертатися з рейдів у висхідні пункти. Зокрема, наявні матеріали дають такі відомості щодо пропагандистського походу «Гармаша» по північних районах Кам'янець-Подільської області, здійснюваного 16–31 липня 1945 р. Група жодного разу не вступала в бій і в повному складі (27 осіб) повернулася в попереднє місце дислокації. Без боїв, ведучи пропагандистську роботу, у липні 1945 р. провів 23-денний рейд по Житомирщині загін із 45 осіб на чолі з командиром «Ваньком» та в період 21 липня – 7 серпня 1945 р. там само – загін «Василя Печери»²⁸. Також дізнаємося, що від окремих підрозділів не надходило відомостей. Це стосується передусім групи «Івача», яка рейдувала з 9 травня до 20 серпня 1944 р.²⁹ Від деяких загонів не було інформації від початку походу. Це свідчило про значні втрати серед повстанців та підпілля.

Ці та інші відомості багато дають у плані історичних досліджень. Так, конкретизуючи втрати українського націоналі-

²⁵ ОУН на СУЗ у 1943–1945 рр. [ОУН на східноукраїнських землях у 1943–1945 рр.; рукопис]. – С. 28.

²⁶ Там само. – С. 29.

²⁷ Там само. – С. 30.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само. – С. 28.

стичного підпілля та бойових партизанських загонів за документами архіву СБУ, уточнюємо, що в 1944–1957 рр. під час боротьби проти ОУН та УПА підрозділів органів держбезпеки й міліції було знищено 155 тис. 108 підпільників і повстанців, з яких 1 тис. 746 загинули у східних областях України³⁰.

Для організації конспіративної роботи, облаштування явок, збору продовольства, налагодження зв'язку тощо у зони дій загонів висилалися відповідні групи. Підбір людей для них проходив ретельно, провідники призначалися переважно з місцевого населення. Перед маршем кожна група отримувала завдання, повідомлявся терен, де вони мали діяти, спосіб просування та методи роботи. Під час виходу до місця призначення наказувалося не розголошувати мету й завдання походу, оминати населені пункти, уникати збройних сутичок та вдавати з себе дезертирів-червоноармійців. Кожна з груп забезпечувалася харчами, одягом, озброєнням. Вони рухалися по три, а вийшовши у заданий район, розходилися для роботи, підтримуючи зв'язок між собою. За період, що висвітлюється в документі, було вислано 17 груп: «Вітер», «Кошовка», «Дунай», «Петрук», «Шуляк», «Борис», «Олексій», «Смілий», «Палій», «Радченко-Лисогуб», «Нестор», «Ваньки», «Семулка», «Печериця», «Деркач», «Дон», «Роман»³¹. Станом на 1948 р. із них діяло лише 6: «Семулка», «Ваньки», «Роман», «Деркач», «Палій», «Радченко»³². Водночас подаються відомості про озброєння груп, їх напрацювання в районах дій із зазначенням населених пунктів та осіб із числа місцевого населення – учасників боротьби. Також ідеться про те, що члени груп ліквідовували радянських і партійних діячів, місцевих представників органів міліції й держбезпеки, хто, як зазначено, «відносився до населення погано»³³.

³⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 2, оп. 26, спр. 2, арк. 4–10; *Пагіря О.* Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. – С. 8.

³¹ ОУН на СУЗ у 1943–1945 рр. – С. 31–34.

³² Там само. – С. 34.

³³ Там само. – С. 33.

У пункті «Організаційне заключення» міститься висновок, в якому йдеться, що «революційна робота в СРСР дуже важка», проте вона необхідна для «творення організаційної сітки». Тому «засоби боротьби мають бути різними і застосовуватись відповідно до обставин»³⁴.

Отже, виявлені документи свідчать про активний збройний опір партійно-радянській системі, котрий набув форм партизанської боротьби. Знайдені матеріали деталізують проведення бойових операцій, діяльність агітаційно-пропагандистських відділів ОУН та УПА, сприяють вивченню бойової діяльності повстансько-партизанських загонів, підпільної роботи оунівських структур. Важливою й актуальною для подальших досліджень залишається пошукова діяльність науковців, краєзнавчих осередків, місцевих ентузіастів-пошуковців та порівняльний аналіз знахідок з архівними джерелами.

* * *

№ з/п	ГРУПИ й ТИПИ ДОКУМЕНТІВ	К-ть документів у класифікаційній групі	К-ть сторінок у класифікаційній групі та документі
1	2	3	4
1.	Наказові, інструктивно-настановчі документи керівних установ	13	33
	Універсал Української головної визвольної ради (червень 1944 р.)	1	5
	Постанови, накази, заяви УГВР	8	15
	Форма й тактика ОУН	1	2

³⁴ УН на СУЗ у 1943–1945 рр. – С. 36.

1	2	3	4
	Дії українського підпілля	1	3
	Завдання ОУН	1	6
	Відомості з програмних настанов	1	2
2.	Документи бюро інформації Української головної визвольної ради (вип. 3, вересень 1948 р.; події датуються періодом із серпня 1946 по серпень 1947 рр.)	3	38
	Із бойових дій УПА та збройного підпілля на українських землях «під московсько-більшовицькою окупацією»	1	30
	Із «самооборонних дій українського населення під московсько-більшовицькою окупацією»	1	3
	Дії УПА «на західних окраїнах України під московсько-більшовицькою окупацією»	1	5
3.	Загально-інформативні, довідкові, узагальнюючо-аналітичні та навчальні матеріали	48	283
	Поляк П. Проблеми Британської імперії (за закордонною пресою) / П. Поляк; вишкільний матеріал. – 16 с.	1	16
	Хроніка сотні Буйних. – Тернопіль, 1948. – 74 с.	1	74
	Списки отриманих матеріалів із районів	34	35
	Назаревич О. Масова збройна боротьба за лінією Керзона (коротка інформація)	1	10
	Народ в боротьбі проти більшовицьких окупантів	1	10
	Західний більшовицький кордон на території України	1	2
	Лист червоноармійців до українських повстанців	1	3
	Заповіді підпільної газети	1	1
	ОУН на східноукраїнських землях у 1943–1945 рр.	1	39
	Городок Ягайлонський (про збройний напад на пошту)	1	19
	Відомості з господарської інформації України	1	29
	Колгоспна комедія (про створення колгоспу у с. Русилів Краснянського району та колгоспне життя у селі)	1	8
	Більшовицький імперіалізм в Азії: Допоміжні матеріали до вивчення закордонної політики СРСР	1	18
	Обкладинка часопису «Ідея і чин» за 1943 р., № 2	1	1
	Провідництво (інструкція провіднику)	1	18

1	2	3	4
4.	Машинописний передрук наукових досліджень, статей, конспектів, періодичних видань, поезій (у повному або частковому (витяги) вигляді)	7	245
	Самостійність [неперіодичне видання Української головної визвольної ради]. – 1947. – 57 с.	1	57
	Полтава П. Колоніальна господарська політика більшовицьких імперіалістів в Україні	1	49
	Полтава П. Елементи революційності українського націоналізму (з видання «Ідея і чин». – 1948. – № 10)	1	15
	Наша визвольна боротьба і проблема жертв (з часопису «Повстанець». – 1948. – № 8/9)	1	39
	Матеріали з видання «Ідея і чин»	1	29
	Вибори в СРСР (коротка інформація). – К.; Л., 1947. – 20 с.	1	20
	Лот Б. Mater Dolorosa / Б. Лот [збірка поезій]. – 1947. – 36 с.	1	36
5.	Листівки (відозви, заклики та ін.)	12	13
6.	Некрологи, інформація про обставини смерті членів ОУН та вояків УПА	5	5
У с ь о г о		88	617

Щербатюк В. Некоторые новонайденные материалы по истории повстанческо-партизанской борьбы ОУН и УПА

Раскрывается значение новонайденных документов, которые проливают свет на историю ОУН и УПА, в частности повстанческо-партизанскую деятельность местных боевых отрядов и групп. Определяется количество документов и их общий объем, проводится классификация материалов и анализ некоторых из них. Показана актуальность поисковой деятельности местных исследователей и краеведческих центров.

Ключевые слова: ОУН, УПА, документы, повстанцы, повстанческо-партизанское движение.

Shcherbatiuk V. Some Newly Found Materials Concerning the Study of the Ukrainian Nationalists' Organization (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA) Insurrectionary Partisan Movement

The meaning of the newly found documents throwing light on UNO (OUN) and UIA (UPA), in particular, their local battle units' and groups' insur-

rectionary partisan activity has been shown. The number and the total scope of documents have been made public, the classification of materials has been done and some of them have been analyzed. The relevance of the activity of local specialists, local history study unions for scientific researches has been established.

Key words: UNO (OUN), UIA (UPA), documents, insurgents, insurrectionary partisan movement.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 655.55:(02)

**Олександр РУБЛЬОВ,
Павло КРАВЧЕНКО***

Динаміка диктатури: нове цікаве дослідження відносин керівництва УССР та СССР

(Рец. на кн.: В. Васильєв. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр – субцентр влади (1917–1938) / Валерій Юрійович Васильєв. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 376 с.)

Сучасна російська агресія проти України й загальний стан українсько-російських міждержавних відносин зайвий раз за-

* Рубльов Олександр Сергійович – докт. іст. наук, професор, вчений секретар Інституту історії України НАН України, завідувачий Відділом по розробці архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ, Кравченко Павло Миколайович – канд. іст. наук, доцент кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.